

U ovoj se knjizi posvećenju temi muzejskih elektroničkih publikacija mogu pronaći mnoge važne i korisne upute te smjernice za izradu publikacija koje su dostupne u digitalnom obliku, a posebna je pozornost usmjerena na detaljne prikaze elektroničkih časopisa i muzejskih mrežnih stranica.

Vanessa Toić

Towns and Cities of the Croatian Middle Ages: Authority and Property,
edited by Irena Benyovsky Latin and Zrinka Pešorda Vardić, Zagreb:
Hrvatski institut za povijest – Croatian Institute of History, 2014., 534 str.

Hrvatski institut za povijest 2014. je godinu obilježio intenzivnom izdavačkom djelatnošću. Među raznim izdanjima ove uзорite institucije posebno se ističu djela objavljena *in lingua franca* suvremene znanosti, nužnoga izdanja koje hrvatsku historiografiju smješta u globalni diskurz. Upravo je tako uređen zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa *Grad hrvatskog srednjovjekovlja: vlast i vlasništvo*, koji je Institut organizirao u studenom 2010., okupivši brojne ugledne znanstvenike iz polja srednjovjekovne povijesti. Ukupno dvadeset i dva priloga, koji kronološki pokrivaju razdoblje od kasne antike do početka ranoga novog vijeka, a prostorno zatvaraju područje od istočnoga Jadrana do središnje Europe, okupljena su u osebujnu monografiju koja donosi razne odgovore na pitanja odnosa vlasti i prostora u srednjem vijeku na primjerima gradova koji su znatno slabije zastupljeni u međunarodnim sintezama i priručnicima urbane povijesti medievalne Europe. Među njima se nalaze i dva rada koji se bave istarskom tematikom.

Nakon kratkoga uvodnika (5-6), crtica o autorima (7-10) i kazala sadržaja (11-12), zbornik otvara članak urednice Irene Benyovsky Latin „Uvod: Grad hrvatskog srednjovjekovlja: vlast i vlasništvo“ („Introduction: Towns and Cities of the Croatian Middle Ages: Authority and Property“, 13-34), u kojem se pobliže opisuju teme kojima se svezak bavi, smještajući problematiku u širi europski kontekst. Od razvoja pravnih doktrina vlasništva nad zemljom od ranoga do kasnoga srednjeg vijeka preko odnosa središnje vlasti i gradova, Crkve i urbanoga vlasništva, autorica na pregledan način i s bogatim znanstvenim aparatom kontekstualizira temeljna žarišta publikacije. Na kraju je objašnjen i raspored tekstova koji nije podijeljen ni krono-

loški ni geografski, već tematski u nekoliko grupa članaka koji na različitim primjerima obrađuju slične probleme.

Prvi skup radova bavi se pitanjima odnosa javnoga i privatnoga posjeda u naseljima i pripadajućim distriktima. Oba priloga posvećena srednjovjekovnoj Istri nalaze se upravo u ovoj cjelini, stoga je ona od posebne važnosti za istarsku historiografiju. Prvi tekst „Javni i privatni prostor ranosrednjovjekovnoga grada: istarski primjeri“ („Public and Private Space in Early Medieval Towns: Istrian Cases“, 35-54) potpisuje Maurizio Levak. Nakon kratkoga uvoda u velike promjene koje antički gradovi i naselja proživljavaju na prijelazu iz kasne antike u rani srednji vijek, opisa ruralizacije urbanih centara i čimbenika koji su utjecali na takav razvoj, autor se osvrće na nekoliko istarskih gradova i njihove prijelaze iz kasnoantičkih u rano-srednjovjekovne gradove. Na primjerima Pule i Poreča, antičkih gradova (*civitates*) i biskupskih središta, ali i manjih utvrđenih naselja poput Brijunskoga Kastruma i Dvigrada, Levak smješta istarski poluotok u širi kontekst urbanoga razvoja postrimskoga Mediterana, ukazujući na sličnosti rustifikacije antičkih i urbanizacije utvrđenih naselja na bivšim agerima. Slijedi članak Dušana Mlacovića „Odnos između javnoga i privatnoga na Rabu tijekom druge polovice 14. stoljeća“ („The Relationship between Public and Private on the Island of Rab during the Second Half of the 14th Century“, 55-65), u kojemu se na tri primjera „iskopana“ u raznovrsnim arhivskim fondovima stječe uvid u mehanizme kojima su komunalne elite bile privilegirane u korištenju zajedničkih, gradskih posjeda. Na taj se način malo-brojan sloj istaknutih građana počinje identificirati s komunom, a granica između javnoga i privatnoga postaje sve nejasnija. Prerano preminuli Franjo Smiljanić autor je priloga „Koje je značenje termina »veliki« i »mali« u imenima municipalnih posjeda zaleđa zadarske komune?“ („What is the Meaning of «Large» and «Small» in the Names of Municipal Estates in Zadar's Mainland Communal Territory?“, 67-94), u kojem od ranoga srednjeg vijeka prati evoluciju posjeda koji se u kasnom srednjem vijeku pojavljuju s pridjevima „veliki“, odnosno „mali“. Na temelju nekoliko primjera Smiljanić zaključuje da je riječ o terminima koji označuju nove teritorijalne organizacije općine, na koje utječu razni čimbenici, poput krčenja šuma i povećavanja obradivih površina te uvođenja novih katastarskih registara u okvirima stvaranja komunalnoga društva. Posljednji je članak u ovoj grupi – ujedno i zadnji koji se tiče Istre – djelo Darje Mihelić „Prostor i vlasništvo

u srednjovjekovnim naseljima mletačkoga dijela Istre: slučaj Pirana“ („Space and Property in Medieval Towns in the Venetian Part of Istria: The Case of Piran“, 95–114). Nakon kratkoga opisa širenja mletačkoga utjecaja i vlasti srednjovjekovnom Istrom, autorica na temelju bogate arhivske građe Pirana, koju godinama temeljito istražuje i objelodanjuje, prikazuje razne slojeve vlasništva nad urbanim prostorom jedne istarske komune pod Venecijom i načine širenja grada u svoje zalede. Prepletanje posjeda pod vlašću komune, središnje mletačke vlasti, raznih plemića, Crkve i na kraju pučana čest je slučaj u srednjovjekovnim europskim gradovima, a Mihelič je takvu konstelaciju posjedovnih odnosa lijepo oprimjerila na slučaju Pirana.

Sljedeću grupu članaka čini šest radova koji tematiziraju odnose stranih velikaša i gradova pod njihovim utjecajem. Miha Kosi potpisuje prvi članak „Počeci srednjovjekovnih gradova u slovenskim zemljama i njihovi »osnivači«: kontroverze i nove interpretacije“ („The Beginnings of Medieval Towns in the Slovenian Lands and Their «Founders»: Controversies and New Interpretations“, 115–156). Kritizirajući stariju historiografiju, autor ističe da pomanjkanje izvora za ranija srednjovjekovna stoljeća nije dokaz nepostojanja urbanih centara u razdobljima prije njihova prva spomena u sačuvanim izvorima. Oslanjajući se na suvremene historiografske metode, ali i na dostignuća arheologije, Kosi analizira razvoj i čimbenike evolucije gradova na prostoru današnje kontinentalne Slovenije. Članak je obogaćen s čak dvanaest slikovnih priloga i trinaest tablica, što čini uistinu vrijedan prilog slovenskoj, odnosno srednjoeuropskoj historiografiji. Potom slijedi prilog Hrvoja Kekeza „Utvrđeni gradovi knezova Babonića u središnjem i donjem Pounju kao neagrarna naselja (13. i 14. stoljeće)“ („Fortified Towns of the Babonich Counts in Central and Lower Pounje as Non-Agrarian Settlements (13th–14th Centuries)“, 157–187), u kojem se analizira upravna i gospodarska uloga Babonića u pounjskim gradovima pod njihovom vlašću. Autor se koristi teorijom centralnih naselja ispitujući obrambene, političko-administrativne, religiozne i trgovinske funkcije Ostrošca, Krupe, Otoka, Vodičeva, Blagaja i Zrina, dajući tako temeljit uvid u ovu mrežu utvrđenih gradova na važnom komunikacijskom pravcu koji je povezivao Panoniju s istočnim Jadranom. Gordan Ravančić također se oslanja na Christallerovu teoriju centralnih naselja, raspravljajući o utjecaju Krčkih knezova na vinodolske gradove. Rad „Vinodolska urbana naselja (*oppida*) pod vlašću Krčkih knezova: prostorni smještaj i lokalna organizacija unutar vlastelinstva“

(„Urban Settlements [*oppida*] of Vinodol under the Rule of the Counts of Krk: Topographical Situation and Local Organization within the Feudal Manor“, 189-207) ispituje ulogu pojedinih vinodolskih urbanih središta u razvijenom i kasnom srednjem vijeku, zaključujući da prostorna distribucija upravnih centara ukazuje na njihovu prvenstvenu funkciju obrane i nadgledanja trgovačkih putova. Članak Ivana Majnarića „Plemstvo Hrvatskoga Kraljevstva između Zadra i njegova zaleda tijekom kasnoga 14. i ranoga 15. stoljeća“ („Nobility of the Croatian Kingdom between Zadar and Its Hinterland during the Late 14th and Early 15th Centuries“, 209-235) proučava umiješanost hrvatskih plemićkih rodova u urbani život Zadra dok je grad bio pod ugarskom vlašću. Na temelju brojnih arhivskih vrela opisuje se socijalni i pravni položaj hrvatskoga plemstva u tom važnom jadranskom gradu, njihove rodbinske veze i brakove te službe koje će obnašati *kao homini regii*, zaključujući da cijelo vrijeme postoji interakcija između gradskoga središta i njegova zaleda. Autor na kraju donosi popis pripadnika hrvatskih plemićkih rodova koji su trajno ili privremeno bili naseljeni u Zadru zajedno s njihovim socijalnim statusom, profesijom i kronološkim rasponom u kojem ih nalazimo u vrelima. Izvan granica današnje Hrvatske vodi prilog Károlya Gode „Podijeljeni prostori autoriteta: građanska moć i urbano vlasništvo u predmodernoj zapadnoj Panoniji“ („Divided Spaces of Authority: Civic Power and Urban Property in Pre-Modern Western Pannonia“, 237-260), koji donosi kritiku popularnih modela razvoja predmodernih gradova koje nalazimo u radovima Maxa Webera i Fernanda Braudela, analizirajući razvoj ukupno šest urbanih naselja s područja Austrije, Moravske i zapadne Ugarske. Autor zaključuje da svi gradovi eventualno postaju prostori podijeljenih autoriteta, što prikazuje i na šest priloženih tlocrta s ucrtanim posjedima pod različitim ovlastima, no putovi koji do takvoga stanja vode su različiti i zaslužuju pozornost povjesničara. Posljednji je u ovome nizu rad Ratka Vučetića „Uloga plemstva u transformaciji naselja u kontinentalnoj Hrvatskoj 15. stoljeća“ („The Role of the Nobility in the Transformation of Towns in 15th-Century Continental Croatia“, 261-271), koji ispituje ulogu aristokracije u evoluciji urbanih središta kontinentalne Hrvatske u 15. stoljeću, pokazujući kako rast moći magnata povećava njihov interes spram gradova i želju za urbanim razvojem agrarnih mjesta.

Treća skupina radova proučava status urbanih elita i mehanizme kojima su povećavali svoje posjede i utjecaj u gradovima i njihovim distrik-

tima. Sekciju otvara članak Zrinke Nikolić Jakus „Kule u privatnom vlasništvu u dalmatinskim gradovima u razvijenom srednjem vijeku“ („Privately Owned Towers in Dalmatian Towns during the High and Central Middle Ages“, 273-293) u kojem se uspoređuje funkcija i vlasništvo medievalnih dalmatinskih i talijanskih kula. Obradujući primjere Zadra, Splita, Raba, Trogira i Dubrovnika autorica ističe ulogu Venecije u upravljanju gradskim tornjevima i zaključuje da su plemićke obitelji imale povlašten položaj što se tiče vlasništva nad ovim važnim fortifikacijskim elementima, ali time i veće dužnosti prilikom organiziranja obrane. Slijedi tekst Irene Benyovsky Latin „Dubrovački *Burgus* sv. Blaža u 13. stoljeću“ („Dubrovnik’s Burgus of St Blasius in the 13th Century“, 295-326), u kojem se istražuju nekretnine u vlasništvu dubrovačkoga patricijata te odnos socijalnih struktura i urbane topografije. Nakon pregleda rasta, razvoja i konačnoga uklapanja toga dubrovačkoga predgrađa u urbano područje unutar gradskih zidina, autorica ističe uzroke koji su doveli do ove ekspanzije, kao i daljnji tijek razvoja novopriključene gradske četvrti. Dubrovnik je u žarištu i priloga Zrinke Pešorde Vardić „Posjed i vlasništvo dubrovačke Bratovštine sv. Antuna u kasnom srednjem i ranom novom vijeku“ („Property and Ownership in Dubrovnik’s Confraternity of St Anthony in the Late Medieval and Early Modern Ages“, 327-347). Autorica prati razvoj najvažnije dubrovačke bratovštine i načine kojima je povećavala svoj utjecaj, što je neminovno dovelo do sukoba s gradskom vlašću. Članak Ane Plosnić Škarić „Nekretnine bogatih pučana: nastanak i uspon pučkih rodova u Trogiru nakon 1420.“ („Real Property of Wealthy Commoners: The Formation and Rise of Commoner Lineages in Trogir after 1420“, 349-376) vodi u dalmatinske posjede priključene Prejansnoj Republici u razdoblju „velike mletačke ekspanzije“. Na temelju brojnih sačuvanih notarskih i sudskih spisa, kao i materijalnih ostataka, autorica opisuje sudbine posjeda nekolicine istaknutih trogirskih pučana, zaključujući da je riječ o heterogenom društvenom sloju koji povezuje financijska moć i isključenost iz gradskoga vijeća. Mletačkom Dalmacijom bavi se i rad Tonije Andrić „Vlasništvo pučana u srednjovjekovnim gradovima: trgovina nekretninama splitskih obrtnika sredinom 15. stoljeća“ („Commoners’ Ownership in Medieval Cities: Real-Estate Trading of Split’s Craftsmen in the Mid-Fifteenth Century“, 377-398). Također temeljen na analizama notarskih spisa, prilog osvjetljava vrste nekretnina i načine kojima se njima trgovalo u jednoj kasnosrednjovjekovnoj istočnojadranskoj komuni te će

tako služiti kao izvrstan komparativan materijal za buduće slične studije. Niz rasprava završava člankom Bruna Škreblina „Urbane elite i nekretnine u srednjovjekovnom naselju: vlasnici palača u srednjovjekovnom Gradecu (Zagreb)“ („Urban Elites and Real Estate in Medieval Town: Owners of Palaces in Medieval Gradec [Zagreb]“, 399-437). Autor izlaže prozopografiju vlasnika palača, luksuznih stambenih objekata u Gradecu 15. stoljeća, usredotočujući se na socijalni status i obiteljske odnose posjedovatelja.

Sljedeća dva rada bave se pitanjima položaja i prava marginalnih društvenih skupina u srednjovjekovnim dalmatinskim komunama i slavonskim gradovima. Tekst Marije Karbić „Žene i vlasništvo u srednjovjekovnim slavonskim gradovima“ („Women and Property in Medieval Slavonian Towns“, 439-454) posvećen je problematici prava žena na posjedovanje i slobodno raspolaganje nekretninama u slavonskim urbanim naseljima, prvenstveno na primjerima Varaždina i Gradeca. Autorica rasvjetljava i načine na koje su žene mogle stjecati posjede, a na kraju zaključuje da su, kao i muškarci, zbog svoje važne društvene uloge mogle slobodno kupovati i raspolagati nekretninama ako su uživale status građana (*cives*). Pravom stranaca na posjedovanje nekretnina u dalmatinskim priobalnim komunama bavi se prilog Ante Birina „Stranac i pravo vlasništva u srednjovjekovnim istočnojadranskim komunama“ („The Foreigner and Ownership Rights in Eastern Adriatic Medieval Communes“, 455-468). Na temelju gradskih statuta od 13. do 16. stoljeća, autor nakon kratkoga pregleda historiografije daje uvid u statutarne odredbe koje su regulirale pravo na posjedovanje nekretnina u dalmatinskim komunama, pri čemu je važno napomenuti da se kao komparativnim materijalom u nekoliko navrata koristio i statutima Pule, Poreča i Umaga. Birin zaključuje da je položaj stranaca češće definiran običajnim pravom, koje i ne nalazimo u statutarним odredbama, a glavni uvjet koji *forenses* moraju ispuniti da bi mogli nesmetano raspolagati nekretninama dozvola je komunalnoga vijeća i/ili trajna nastanjenost u samome gradu.

Naredna dva članka u žarište stavljaju pravne propise i procedure povezane s pitanjima posjedovanja i upravljanja nekretninama na području srednjovjekovne Dalmacije. Rad Tomislava Popovića „Mehanizmi razmjene nekretnina u srednjovjekovnom gradu: primjer Zadra“ („Mechanisms of Immovable Property Transfer in a Medieval Town: The Case of Zadar“, 469-486) na temelju bogatoga zadarskoga arhivskoga materijala iz 14. stoljeća ocrtava pravne norme koje su se koristile pri razmjeni nekretnina.

Autor detaljno analizira i srednjovjekovno pravo koje stoji iza kupoprodajnih ugovora, oporučnoga ostavljanja posjeda, zaloga nekretnina, prisilnoga oduzimanja zemlje i javnih dražbi, a svaki je slučaj dosljedno oprimjeren. Nella Lonza potpisuje tekst „Vlasništvo pod zaštitom vlasti: kažnjavanje kradljivaca u srednjovjekovnom Dubrovniku“ („Property under the Protection of the Authorities: Punishment of Thieves in Medieval Dubrovnik“, 487-508). Autorica istražuje djelovanje pravnih institucija te osebujne srednjovjekovne komune, istražujući stupanj poštivanja statutarnih propisa prilikom kažnjavanja kradljivaca, naglašavajući različit postupak prilikom „običnih“ i „teških“ krađa. Komunalne vlasti toga grada trgovaca morale su ulijevati povjerenje svojim građanima da štite njihovo vlasništvo, stoga su notorni kradljivci sustavno proganjani i teško kažnjavani.

Zbornik zatvara Trpimir Vedriš člankom „*Memoria S. Chrysogoni*: između legende o prijenosu relikvija i vlasništva nad samostanskom zemljom“ („*Memoria S. Chrysogoni*: Between the Legend on the Transfer of Relics and Ownership over Monastic Land“, 509-534). Riječ je o jedinom prilogu koji u svoje žarište postavlja simboličko vlasništvo, polazeći od sistematizacije različitih vrsta kapitala kakvu zagovara Pierre Bourdieu. Kako su simbolični oblici vlasništva nezaobilazni čimbenici u kontekstu stvaranja društvene stvarnosti srednjovjekovnoga grada, autor na temelju legende o prijenosu relikvija sv. Krševana u Zadar i nekoliko sačuvanih donacijskih listina preispituje odnos između pravnoga posjedovanja zemljišta i očuvanja (i kontrole) kolektivnoga sjećanja.

Ovo vrijedno izdanje zaslužuje svaku pohvalu. Obuhvaćenim temama i načinom obrade zasigurno će znatno unaprijediti hrvatsku, odnosno europsku historiografiju te uspostaviti snažnije veze između domaće i inozemne medievistike. Pohvale zaslužuje i prevoditeljica Marina Miladinov koja je ovaj ogromni posao odradila vrlo stručno. Na kraju, valja istaknuti ovdje uočene tendencije u suvremenoj medievistici i načine na koje se one mogu primjenjivati na istarskim slučajevima. Nekoliko se radova koristi teorijskim postavkama centralnih naselja koje je prvi formulirao Walter Christaller 1933., a u hrvatskoj historiografiji popularizirao Neven Budak (*Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku*, Zagreb – Koprivnica 1994.). Istarski je poluotok već uspješno podijeljen na nekoliko mikroregija (npr. *Istra kroz vrijeme: pregled povijesti Istre s osvrtom na grad Rijeku*, ur. Egidio Ivezić, Rovinj 2009., 338), stoga ostaje zadaća rasvjetljavanja i analize hije-

rarijskih odnosa između gradova većega i manjega centraliteta. Nadalje, mnogi se članci u ovom zborniku temelje na analizi notarskih spisa. Iako bilježničke knjige srednjovjekovne Istre nisu ni približno brojne koliko one dalmatinske, ipak postoji nemalen broj takvih izvora koji strpljivo čeka istraživače u raznim sjevernojadranskim arhivima. Zasad je objavljeno nekoliko notarskih knjiga Pirana, za što je zaslužna Darja Mihelič, te jedna buzetska (Mirko Zjačić, „Notarska knjiga Martina Sotolića [Registrum imbreviarum Martini Sotolich notarii Pinquentini] 1492.-1517. godine“, *Monumenta historico-iuridica Slavorum Meridionalium*, 18, 1979., 295-507) i jedna labinska (Elvis Orbanić – Zoran Ladić, *Knjiga labinskog bilježnika Bartolomeja Gervazija [1525.-1550.]*, Pazin 2008.), a u pripremi su publikacije porečke (Elvis Orbanić – Zoran Ladić, *Antun de Teodoris, 1433. – 1487.*) i starije buzetske notarske knjige (Josip Banić, *Ivan Nikola de Oderzo, 1457. – 1462.*). Svaka nova objava srednjovjekovnih notarskih spisa nesumnjivo će uvelike pridonijeti razvoju istarske medievistike jer je riječ, kao što zorno prikazuje ovdje prikazano izdanje, o prvorazrednim povijesnim izvorima.

Josip Banić

***Barbanski zapisi*, sv. 2., zbornik radova znanstvenog skupa *Barban i Barbanština od prapovijesti do danas*, ur. Slaven Bertoša, Barban: Općina Barban, 2014., 265 str.**

U veljači 2014. objavljen je drugi svezak *Barbanskih zapisa* koji objedinjuje radove sa znanstvenoga skupa *Barban i Barbanština od prapovijesti do danas* održanoga u sklopu 3. Memorijala Petra Stankovića *Barban u srcu*. Zbornik započinje uvodnim riječima načelnika Denisa Kontošića (9-12), predgovorom glavnoga urednika Slavena Bertoše (13-14) te programom održanih predavanja (15-18). Radovi su tematski raznoliki, recenzirani su i svrstani u kategorije izvorni znanstveni članak (8), pregledni rad (1), pregledni članak (3) te stručni članak (3).

Prvi je rad „Crkva Sv. Jakova u Barbanu“ (19-42) Josipa Šiklića, u kojemu autor donosi detaljnu arhitektonsku analizu toga malenoga gotičkog zdanja te analizu ciklusa zidnoga oslika koji prikazuje legendu o hodočascima sv. Jakovu u Compostelu. Jedinствена je, zaključuje autor, kompozicija